نظمِ ناظم

نتیجۂ طبع عالیجناب نواب میر محمد علیخان بہادر ناظم

حسبِ فرمایش

نواب محمد محمود علیخان بہادر مہتمم تلمیذ حضرت مصنف مدظلہ العالی

درمطبع سبحانی طبع شد
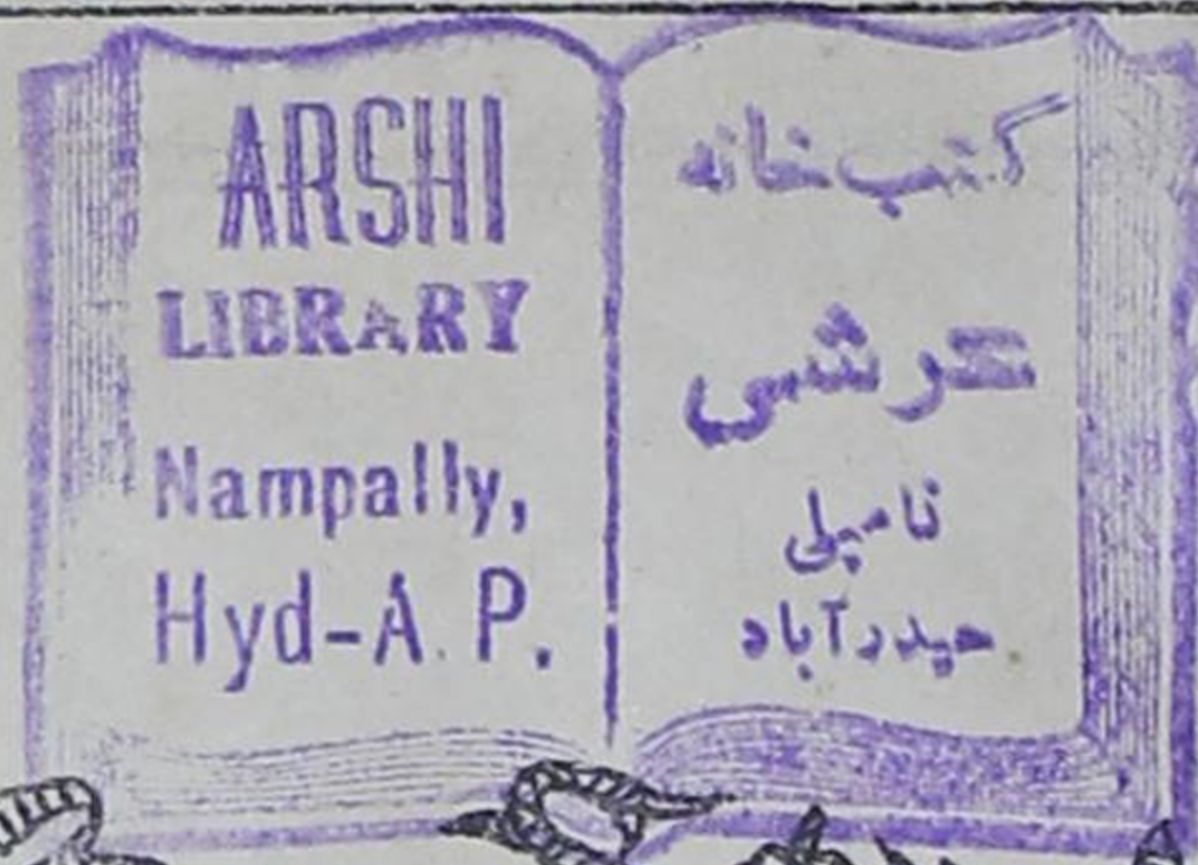
شکریہ

ہمارے ملک مین فارسی کا رواج بالکل کم ہو چلا ہے۔ مشاعرونکی بدولت چند غزلین جمع ہو گئی تہین احباب کے مجبور کرنیسے مینے ردیفون کی تکمیل کردی۔

اپنے عنایت فرماؤن اور دوستون کا تہ دل سے شکریہ ادا کرتا ہون کہ انہون نے اپنی قیمتی تاریخون سے اس ناچیز اور مختصر دیوان کو عزت اور رونق بخشی۔

خاکسار
ناظم غفرلہ

۱ هست شمیم گلِ باغِ نعیم ۶
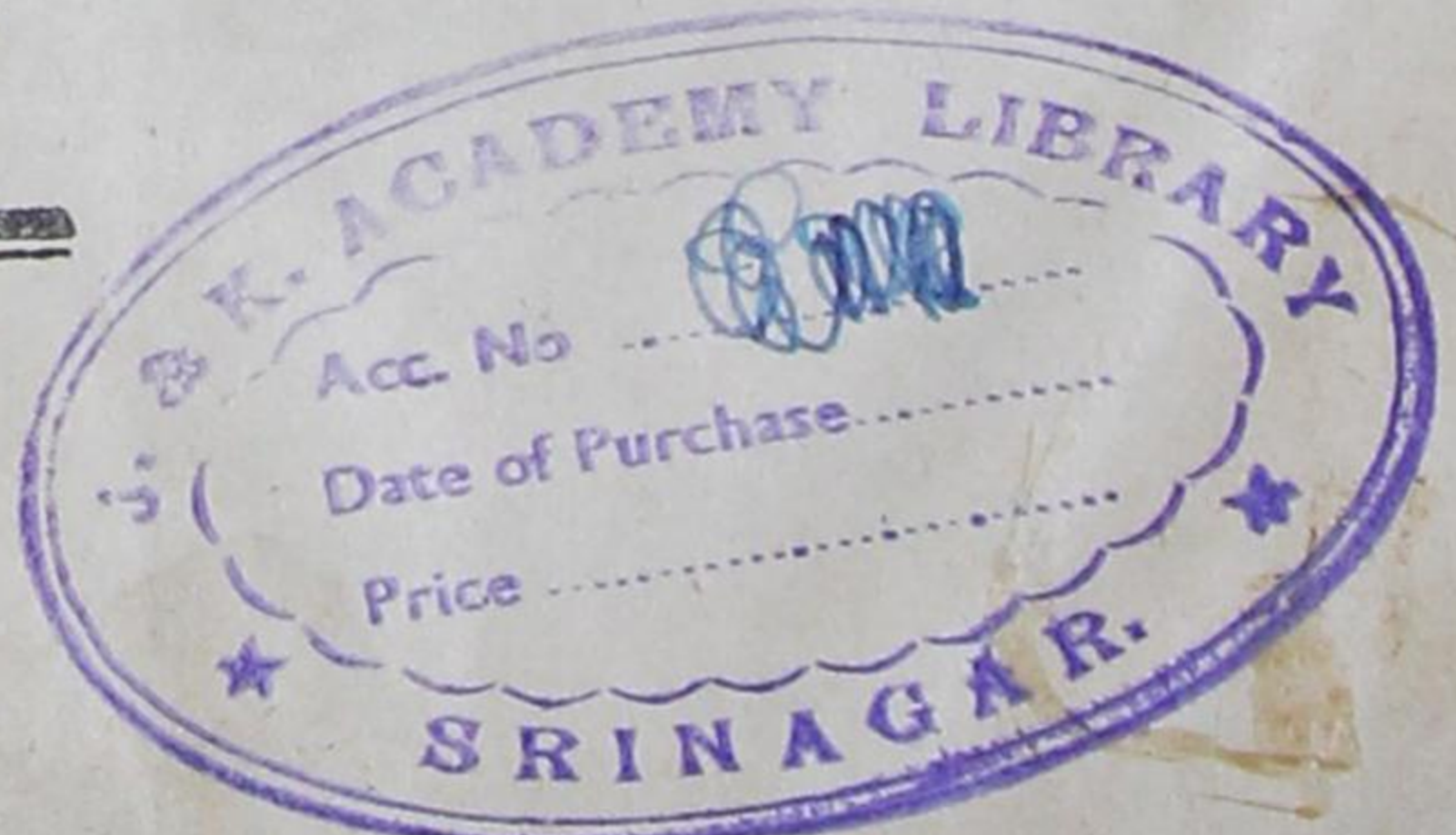
بسم الله الرحمن الرحیم

ردیف الف

تا بیاید عقلِ کل از بهرِ تو تعلیم را — کرد خم در پیشِ تو سر بهرِ تعظیم را

ای خوشا وقتِ عروجت از زمین بر آسمان — گردنِ جن و ملک گردید خم تسلیم را

تشنهٔ دیدارِ تو از کس نخواهد جامِ آب — زانکه دارد در کفِ خود کوثر و تسنیم را

الفت و عشقِ اویس از دیدنم پیدا شود — زانکه نادیده غلامم احمدِ بے میم را

هیچ باشد نعمتِ دنیا بچشمِ خادمش — بینوا داند گدائیش شاهِ هفت اقلیم را

۲ گر به یثرب زیرِ نعلینِ مبارک جا دهند ۵
پشتِ پا ناظم زنم اندر جهان دیهیم را

قتل کردی عاشقِ ناکام را — آزمودی بر سرش صمصام را

مست می مانم ز صهبای لبش — تا نمی خواهم ز ساقی جام را

دولتِ دنیا بعقبیٰ می برد — هر که از نیکی گذارد نام را

از پئے مرغِ دلم شہبازِ عشق	باز ہر جا گسترد صد دام را

۳

باید اے ناظمؔ برائے پختگی
در جہان یک عمرِ طبعِ خام را

۲

عاشق عارضت منم برگِ سمن ندا انما
والہ سبزۂ توام باغ و چمن ندا انما

عاشق روئے گل چو شد بلبل و گل بہم شود
من ز تو دور چون شدم غنچہ دہن ندا انما

دیر شدہ کہ در قفس زندگیم بسر شود
وقتِ بہار آمدہ صحنِ چمن ندا انما

سر زدہ شامِ غربتم ساختہ مضطرب مرا
کے شود اینکہ در دمد صبحِ وطن ندا انما

در پسِ عمر یافتم وصلِ نگارِ مہ لقا
بازچہ میکند بمن چرخِ کہن ندا انما

۴

باز کجا رود بگو ناظمؔ خستہ از درت
شاہِ دکن ندا انما شاہِ دکن ندا انما

۹

سوئے بزمِ بادہ اے شیخِ زمن آرم ترا
از میانِ خلوت اندر انجمن آرم ترا

غنچہ افسرد از خجالت در حیا بنہفت گل
تا ز صحنِ خانہ ات سوئے چمن آرم ترا

در شبِ وعدہ نمی آئی چو در پہلوئے من
از تصور در بر آسمان شکن آرم ترا

اے غزالِ چین کجایم با تو چشمِ مستِ یار
بستہ پیشش زلف اے مشکِ ختن آرم ترا

گو نمی آئی بہ آغوشِ تصور ہائے کس
لیک ہر دم در خیالِ خویشتن آرم ترا

اے دلِ غمدیدہ پیشش پارہ پارت افگنم
بہر قربانش برون و جان ز تن آرم ترا

ہر چہ بادا باد در راہِ کوئے جانان طے کنم
اے دلِ دیوانہ خواہم در وطن آرم ترا

چو شمع بر پروانہ سوزد تا نہ قلبِ عاشقان
من نمی خواہم کہ سوئے انجمن آرم ترا

یک گلے دارونہ در باغِ جہان بوئے وفا

٩	پس چسپان ناظم بگو سوئے چمن آرم ترا	۵

همسایه را بپرس ز آه و فغانِ ما — سوزد که هر شبش تفِ سوزِ نهانِ ما

چون میکشیم ما به کنارِ تصورت — بالاتری ز وهم و خیال و گمانِ ما

دلدار هم توئی که فدائے تو گشت دل — جان نذر کرده ایم توئی جانستانِ ما

گاہے ز یادِ ما دلِ تو آشنا نشد — دیر است گشته نامِ تو وردِ زبانِ ما

اے شمع رو شدیم چو پروانهٔ رخت — گشته است نذرِ روے تو تاب و توانِ ما

زان سان بجستجوئے تو آواره گشته ایم — گم شد که در سراغِ تو نام و نشانِ ما

نازند تا بحسنِ گلو سوزِ خود بتان — ناید که غیر مدحتِ شان بر زبانِ ما

اے مدعی ز شعلهٔ آهم حذر بکن — سوزد وگرنه قلبِ تو سوزِ نهانِ ما

۵	باشد که رتبه در نظمت شود بلند ناظم ز قدر دانی شاهِ زمانِ ما	۶

ردیف بائے موحده

هست اختر جبینِ تو اے ماهِ تابان آفتاب — نیست چون سیمائے رخشانت درخشان آفتاب

زلفِ مشکین بر گلِ رخسارِ تو جا کرده است — یا نهان شد در میانِ سنبلستان آفتاب

از خجالت خوی کند مانندِ ابرِ نوبهار — گر نماید همسری با روئے جانان آفتاب

چون تو بر داری نقاب از عارضِ خود بر زمین — میشود آئینه سان بر چرخ حیران آفتاب

	تا یکے دل در خیالِ آن بتِ ترسا بود تا یکے ناظم پرستد این مسلمان آفتاب	

١١	ردیف تائے قرشت	۷

از حالتِ من با دلِ جانان خبرے نیست
خون شو دلِ نالان که با آهت اثرے نیست

شد قاصدِ من لنگ و مرا حالتِ پر نیست
یارب چه کنم چاره که پیغام برے نیست

شیرینِ سخنت آبروے شهد بریزد
آمیخته هر چند به لعلت شکرے نیست

اے رنج بر نجیم که دل نیست به پهلو
وے درد بدر دیم که ما را جگرے نیست

من زنده ازین درد بمانم نه مسیحا
تا چند بگوئی که به جانم خطرے نیست

اندر چمنِ عشق بجز خار نه روید
جز درد به بستانِ محبت ثمرے نیست

رو میدهد آفت پسِ آفت به شبِ هجر
هر چند خیالِ تو بگوید ضررے نیست

دانم نه پسِ مرگ چه باشد مگر اے شوخ
تا زنده ام از کوے تو عزمِ سفرے نیست

در گوشهٔ نا قدرئی احباب نشستم
دشمن مکشا لب که بدستم هنرے نیست

شیرین سخنانند بسے گر چه ولیکن
چون حضرتِ ترکی بخیالم دگرے نیست

۸

ناظم چه کنم شکوهٔ بے مهرئی دشمن
از یار بیاران چو به الفت نظرے نیست

۹

بیش از سرِ کوے تو دلم را سفرے نیست
جز بزمِ تو او را بمقامے گذرے نیست

صدره دلِ دیوانهٔ وحشت زدهٔ من
آن کار نماید که به عاقل خبرے نیست

دل نیست بدنیا که درو فکر نباشد
سر نیست بعالم که دران دردِ سرے نیست

با ناز بخندد گلِ تر در چمنستان
از نالهٔ بلبل مگر او را خبرے نیست

جز ابرو و مژگان نبود تیغ و سنانش
جز سینه و دل نیز بعاشق سپرے نیست

چون کاکلِ شبرنگِ تو باشد نه شبِ تار
مانندِ رخِ خوبِ تو روشن سحرے نیست

چون گرد بگردد همه شب گردِ رقیبان
لیکن بدرِ خانه ام او را گذرے نیست

دربحرِ محبت شده ام غرق چو ماهی ۔ چون موج مرا جانبِ ساحل گذرے نیست

۹ ۔ ۸

درمانِ عدو میکنی افسوس صد افسوس
از حالتِ ناظم توراِ الا خبرے نیست

دلم بیادِ رُخت صُبحدم بباغ گریست ۔ چو شب رسید بنزدیکِ هر چراغ گریست
شُنیده ام چو نگه کرد خندهٔ گُل را ۔ بیادِ غنچه دهن عاشقش بباغ گریست
مرا ندا دچو ساقی پیاله از کفِ خویش ۔ ازین الم همه شب شیشه و ایاغ گریست
فراقِ یار کسے در جهان نمی خواهد ۔ چو شیشه دور شد از انجمن ایاغ گریست
کنم بغیر نه ظاهر ملالتِ دلِ خویش ۔ کسے ندید که بُلبل به پیشِ زاغ گریست
کسیکه جلوهٔ شمعِ رخِ تو یکشب دید ۔ تمام عُمر بهر شب بر چراغ گریست
چو تنگدست کند گریه ها شگفت مدار ۔ کسے ندید کسے را که در فراغ گریست

۱۰ ۔ ۱۲

خیالِ دولتِ وصلش ز سر نشد ناظم
کنون غرور بیاید برین دماغ گریست

بلند بسکه بملکِ سخن لوائے منست ۔ ازان بدیدهٔ کوتاه بین نه جائے منست
نه بلبلم که بخوانم چمن سرائے منست ۔ نه قمری ام که بگویم بسرو جائے منست
هر آنکه گوش کند بشنود چرا بیتاب ۔ اگر ز درد و الم پر نه ماجرائے منست
بشوقِ عارضِ رنگین آن گلِ رعنا ۔ برنگِ بُلبلِ شیدا چمن سرائے منست
بپیشِ زلفِ تو از مشکِ چین نمی گویم ۔ گہے چو قصد کنم دانم این خطائے منست
ازین خیال بکوئے تو گردم آشنهٔ حسن ۔ که تا بیادِ تو آید که این گدائے منست
نگر نگر که بیادِ تو نقشِ دیوارم ۔ گذر گذر که بسنگِ درِ تو جائے منست

زجائے خویش نجنبم بغیر امدادش — قسم بضعف که دردِ جگر عصائے منست

زبختِ بد چه شکایت کنم که میدانم — مصیبتِ همه آفاق از برائے منست

حذر حذر که نه این کار کارِ سستے آقیس — که عشقبازی و جانبازی از برائے منست

بهرِ عروج زوال و بهرِ زوال عروج — نه آن برائے تو منعم نه این برائے منست

١١ — بخوان ز مطلعِ اُستاد ناظما مصرعه / چه غم که در دلِ بے مایگان نه جائے منست — ١٦

مرا کارے بآن منکر فتاد است — که هیچ از کفر و ایمانش نه یاد است

فصاحت حاجبِ دولت سرایم — بلاغت در جهانم خانه زاد است

به پیشِ زلفِ تو گویم مسلسل — که احوالِ بلائے هجر یاد است

مپرس از غیر احوالِ منِ زار — که بر قولش نه اے یار اعتماد است

بکن برباد گر خواهی دلِ من — که از مُدّت بکوئے تو فتاد است

شبے اے داستان گو پیشِ شیرین — بگو گر قصهٔ فرهاد یاد است

کسے مظلوم و ظالم را نپرسد — بشهرِ تو عجب آئینِ داد است

بپائے آنکه من سر را نهادم — نه گاهے دست بر فرقم نهاد است

هوائے وصل دارد دل بهجران — باُمیدے بصد آفت فتاد است

بخاکش افگنم چون هودؑ امروز — حریفم گرچه از اولادِ عاد است

پری پروانه سان امشب بمحفل — فدائے روئے تو آخور زاد است

دلت اے عاشقِ بیدل بعشقش — عنانِ صبر هم از دست داد است

نباشد فرق در محتاج و منعم — که هر دو در جهان از یک نژاد است

پس از کسب ہنر کاوش با استاد
بعالم ماندہ ام ور خاکساری

کند ہر کس کہ طفل بد نہاد است
غبار من از ان بر دوش باد است

۱۲

ندانم ہست ناظم یا کہ دیگر
فقیرے آنکہ در راہت ستاد است

۱۴

بازدر دل شور عشق دلربا افتادہ است
باز برق حسن او در جان ما افتادہ است

طاقت پرواز دارد نے مجال دم زدن
قیدی زلف تو در بند بلا افتادہ است

وہ چہ رنگ آورد این نیرنگی چون عالم
کز نگاہ آن پری رنگ حنا افتادہ است

من ہمانم تو ہمانی عشق و حسن تو ہمان
باہم این رسم جدائی بس چرا افتادہ است

اے خوشا سہر اے خوشا حسیمے کہ در وقت خرام
ہمچو فرش رہ بکویش زیر پا افتادہ است

گل نہد گہ در قفس گاہے قفس اندر چمن
این مصیبتہا زمن صیاد را افتادہ است

غیر بیرون شد نہ از قصر تو گر در نیم شب
در چو چشم شاہدان چون نیم وا افتادہ است

زان سبب عشاق را فریاد نباید بر زبان
کاتش عشق تو اندر سینہا افتادہ است

سر بپایش چون نہم گوید بصد ناز و غرور
کیست این پرسید و رپایم چرا افتادہ است

من چہ آموزم دلا رسم وفا آن شوخ را
شد چہا مدت کہ خویش از جفا افتادہ است

حاجت زنجیر دارم نے ضرورتہائے بند
زانکہ اندر پا من زلف دوتا افتادہ است

ماند روشن تا پس مردن کہ اندر چشم من
سرمۂ خاک رہ تو بارہا افتادہ است

چون جوانان تا بکے اے پیر امید بقا
کشتی عمر تو در سیل فنا افتادہ است

۱۳

گر کنی سوئیش نظر اے شاہ قمر بانت شود
ناظم شیدا بکویت چون گدا افتادہ است

۱۲

بہارِ شہرتِ حسنت کجا نیست
بشوقت بر دلِ عالم چہا نیست

نگردد زائل از دستت شستن
کہ خونم کمتر از رنگِ حنا نیست

سرے نبود اگر سودا نباشد
نباشد دل درو گر دردہا نیست

بفکرِ زلف و رویش ہست مصروف
دلم را غم جزین صبح و مسا نیست

رسانم تا بکویش نالۂ زار
رسائی گر ترا آہِ رسا نیست

زباغِ وصلِ تو گل ہر کہ چیند
بجورانِ جنانش التجا نیست

نگویم غیر را من رازِ الفت
کزین آگاہ جز آن آشنا نیست

صدائے نالہ دارم کاروان را
نباشد غم اگر بانگِ درا نیست

برو از بزمِ من اے شیخِ دوران
کہ جائے رند جائے پارسا نیست

زگلگشتِ چمن حاصل چہ باشد
کہ رنگِ گل چو رنگِ دلربا نیست

بقدرِ زیست ہر کس زندہ ماند
نمیرد کس اگر حکمِ قضا نیست

١٣

روم ناظم کجا از آستانش
کہ جایم جز درِ آن دلربا نیست

١٢

کجا از حسنِ تو افسانہا نیست
کہ واقف در جہان از حالِ ما نیست

بگردن طوق میدارم ز عشقش
خیالِ زلفش از زنجیرِ پا نیست

جدا زان رو نسازم دل زپہلو
کہ یادِ یار ازو گاہے جدا نیست

بود روزم سیہ مثلِ شبِ تار
عیان گر صبحِ روئے دلربا نیست

زگلگون اشکِ من گردید گلرنگ
بدستش سرخیِ رنگِ حنا نیست

نخواند قصہ خوان افسانۂ من
کہ جز عشقم بیادش ماجرا نیست

بدستِ دل فرستم نامۂ شوق
نیازم با تو اے بادِ صبا نیست

اگر باور نداری امتحان کن
کہ ما را کار جز صبر و رضا نیست

خدایا از تو خواہم حاجتِ خویش
کہ جز ذاتِ تو کس حاجت روا نیست

خوشا چشمے کہ محوِ روئے یار است
کہ بہتر غیر از بینش توتیا نیست

شود روزیکہ بوسم خاکِ یثرب
الٰہی غیر ازینم التجا نیست

۱۵

کنم ناظم دل و جان نذرِ جانان
کہ در دستم بجز این ہدیہا نیست

۱۷

نظر برو ز نجوم رشکِ روئے تابان است
بشب خیال ازان شامِ زلفِ پیچان است

خدنگِ یار کہ در سینہ ام چو مہمان است
بدل خیال مدارائے آبِ پیکان است

ازان بجانبِ گلشن نمیکنم نظرے
کہ کوئے یار مرا غیرتِ گلستان است

کنم فدائے جمالِ رخت بود تا دل
نثارِ حسنِ تو گردد بجسم تا جان است

وفا کنم کہ ہمین است شیوۂ عشاق
جفا شعار کن اے جان کہ رسمِ جانان است

زبانِ بجلیش کجا اعتماد را شاید
بسر کہ گردشِ ایام و چرخِ گردان است

شبِ فراق ندانم چہ رنگ می ریزی
کہ روزِ وصل پسِ پردۂ تو پنہان است

شنو شنو کہ فتد عکسِ تو بدیدۂ من
نگر نگر کہ جمالت بچشمِ حیران است

ندانم این کہ بجنت رود کہ در دوزخ
کہ کافر از غمِ زلفِ تو ہم مسلمان است

ازان تصورِ روئے تو مست بدل دارم
کہ لطفِ زندگی و نیز راحتِ جان است

شبے بکلبۂ تاریکِ من بکن گذرے
کہ روئے روشنت آیا ز ماہِ تابان است

توئی کہ حسنِ تو عشاق را کند شیدا
شوی چو خوگرِ ظلم و ستم نہ شایان است

توجهه تو اگر گشت مشکل آسان شد	توجهه تو اگر گشت مشکل آسان است
کند صباح وداع تو روز من شب تار	رفیق من نه بشب غیر یاس و حرمان است
مطیع حرص و هوس ها شود نه مرد خدا	شد آنکه بندهٔ نفس او مرید شیطان است
گهے بہ پرسش اعمال من مکن جُملے	که نام پاک تو یارب رحیم و رحمان است

١٦ — رسد بمجلس محبوب بادشاه دکن / چو سایه بر سر ناظم ز شاه جیلان است — ٧

ردیف ثائے مثلثه

تا کجا در هجر مانم الغیاث	شوق وصلت برد جانم الغیاث
عاقبت شد در خیال چشم دوست	کور چشم خون فشانم الغیاث
در غمت امروز شاید جان دهم	ناتوان اے جان جانم الغیاث
از ستمهائے تو هست اے بیوفا	روز و شب ورد زبانم الغیاث
می خلم در دیدهٔ دشمن چو خار	دوستان آن ناتوانم الغیاث
تا نظر آمد بهار عارضت	مثل گل نذر خزانم الغیاث

١٧ — ناظما نگذاشت چرخ پُر جفا / در جهان باقی نشانم الغیاث — ٥

ردیف جیم تازی

توئی که زلف تو از مشک چین ستاند باج	توئی که لعل تو گیرد ز برگ لاله خراج
دل اے نگار بیاد تو داده ام از دست	متاع جان بخیال تو کرده ام تاراج
بآب بند نه طاهر شود دل ناپاک	که موسپید نگردد گهے ز شانه علاج

چکید قطرۂ اشکم چو در غم شبیر	بفرق خویش نهادم بسان گوہر تاج

۱۸	تنم ز ضعف بکوئش نمی‌رسد ناظم بسان کاہ ربود سے سر شک چشم کاج	۲۸

ردیف حائے حطی

بفرقتت پر پرواز را کشاید روح	پئے سراغ تو ای جان زتن بر آید روح
ازان نثار تو کردم کہ راحت جانی	کہ بے تو در تن کاہیدہ ام نشاید روح
گمان مدار کہ گویند عاشق تو بمرد	کہ چون روی بمزارش بہ تن در آید روح
شتاب آ کہ مریض تو جان بلب دارد	کنی چو دیر ز قصر تنش بر آید روح
بشرح نیست بہ ہندیان مریض ای دوست	کہ نغمۂ طرب وصل تو سر آید روح
سر شک نیست کہ ناید دگر بچشم ز چشم	بیا بنعش کہ تا در تنم در آید روح

۱۹	نوید وصل تو مردن دہد نہ ناظم را کنون چو دیر رسی ز تنش بر آید روح	۵

ردیف خائے معجمہ

بنماید ار نگار بفصل بہار رُخ	ہرگز کنم نہ سوئے گل و لالہ زار رُخ
از نشۂ شراب وصال تو سر خوشم	آرم بسوئے بادہ نہ چون بادہ خوار رُخ
اشکے بیاد گوہر دندان بچشم ماست	یا از صدف نمودہ دُر شاہوار رُخ
آن بت کہ میزدم ز فراقش بسنگ سر	آخر نکرد جانب لوح مزار رُخ

۲۰	از طاعتت بود چو گناہ تو بیشتر ناظم کنی چگونہ بہ پروردگار رُخ	۱۱

ردیف دال مهمله

والشمس بود چهره زیبای محمدؐ | واللیل بود زلف چلیپای محمدؐ
آمد بنظر تا رخ زیبای محمدؐ | گردید دلم عاشق شیدای محمدؐ
با مشعل مهتاب چرا گشت نماید | گر گنبد خضراست نه جویای محمدؐ
آرد ثمر نیک بدنیا و بعقبیٰ | در دل چو بود نخل تمنای محمدؐ
ممکن نبود طوبیٔ فردوس بحشر | قربان نشود بر قد بالای محمدؐ
این نکته پس از مرگ شنیدم ز نکیرین | درمان دلم بود تماشای محمدؐ
عجلت کند از بهر شفاعت بقیامت | والله چه خوب است تقاضای محمدؐ
دارد نه تمنای رخ یوسف مصری | چشمیکه بود محو تماشای محمدؐ
پروانه نیم گرچه شب گور بود تار | شمعیست بدل داغ تولای محمدؐ
آن خسته جگر خسته دروغم که بحشر | گویند مرا عاشق شیدای محمدؐ

۲۱ | دل گرچه شود دور ز پهلوی تو ناظم | ۶
از دل نرود لیک تمنای محمدؐ

از کاکل تو سنبل پیچان گله دارد | وز چشم تو چشمان غزالان گله دارد
زیبد بجهان شکوهٔ عشاق بمعشوق | بلبل بچمن با گل خندان گله دارد
وحشت بفزاید چو وزد باد بهاری | دیوانه دلم تا ز بهاران گله دارد
هر لحظه کند غمزه بمن شیخ ریائی | وز مذهب من واعظ نادان گله دارد
ماییم که از گردش تقدیر تنالیم | نادان بود آنکس که ز دوران گله دارد

از سختی رگ گردنت ای ناظم شیدا

۲۲	ہر بار بمن خنجر بُرّان گلہ دارد	۱۵

شب بروئے تو مقابل بہ تابان نشود
روز روشن چو بود مہر درخشان نشود

آیدش عقل کل ار رہبر ہدایت زفلک
کافر عشق تو زنہار مسلمان نشود

بہر نظارۂ آہوے تو آیند زچین
چین زلف تو اگر دام غزالان نشود

زلف پیچان وخط سبز تو ہر کش بیند
خواہش اندر دلش از سنبل وریحان نشود

نیست آن مردمک چشم کہ چون دیدۂ من
پیش آئینۂ رخسار تو حیران نشود

ہمہ تن گوش نگردد کہ شیرین سخنت
ہمہ تن چشم کہ بر روے تو ایجان نشود

ارچہ سدرہ تو جانب اعدا چو روی
موج دریاے سرشک من نالان نشود

اشک من بود کہ گوہر بہ بہایش داند
ورنہ ہر قطرہ بنرخ دُر غلطان نشود

تازہ از گریہ نگردد دل افسردۂ ما
این خیال است کہ سرسبز زباران نشود

زخم آنست کہ مرہم نبود در کارش
درد آنست کہ منت کش درمان نشود

ہر کہ از دیدۂ دل پردۂ غفلت برداشت
مخفی از نور نگاہش رخ جانان نشود

ہست زندان بجہ آفانہ دنیاے دنی
عاقل آنست کہ دل بستۂ زندان نشود

ایدل از معصیت خویش بکن توبہ شتاب
پیش حق تا ز تو وا دفتر عصیان نشود

سائلان را نکند دور ز در ہر کہ کریم
آستین شکر آلود مگس ران نشود

۲۳	پیر گنہگار رود نزد خداے غفار ناظم از جرم خود آنکس کہ پشیمان نشود	۹

چو سرت بزانوے من شب وصل دیدہ باشند
دل دشمنم بہ پہلو چہ قدر طپیدہ باشند

نہ چو قامتت صنوبر سر خود کشیدہ باشند
چو خطت بسبزہ اے گل چمن دمیدہ باشند

شده نرگس از چه حیران شده سنبل از چه پیچان — دم سیر چشم و زلف تو اگر ندیده باشد

بچشم زار آید چو غزال دشت خوابم — بخیال چشم مست تو مگر رمیده باشد

همه شب بجز یادش دل من طپید بسان زان — بزمین خشک ماهی که نه هم طپیده باشد

تو دران زمان بیائی پے صید مرغ جانم — بغمت چو مرغ جانم ز بدن پریده باشد

نه ز تشنگی بسوزد دل من بوقت مردن — دم تیغ تو گر اے جان بگلو رسیده باشد

پے جنس وصل خوبان سر خویشتن فروشم — چه خوش است این متاعے چو کسے خریده باشد

۲۴ — ز خراب حال ناظم چه بگویمت که امشب — بگمان من روانش ز بدن پریده باشد — ۵

چشم جادو فن نه تنها سحر بر دل میکند — عاشقان را بیشتر ناز تو بسمل میکند

اے پری دیوانه خود را منه پابند — زانکه دام زلف تو کار سلاسل میکند

اے مسیحا بر مریض خویشتن رحمے بکن — کین تغافل همسری با زهر قاتل میکند

گرچه میداند که از بے پردگی لیلاست دل — لیک مجنون هر زمان رو سوئے محمل میکند

۲۵ — حاسد بدگوئے را گوید نه دانا زشت تر — زانکه اے ناظم نه عاقل کار جاهل میکند — ۸

داغ دل لاله زار را ماند — دیده ابر بهار را ماند

چمن سبز پیش عارض یار — باغبان خار زار را ماند

عاشق خسته تو اے شه حسن — بے نوا و نزار را ماند

بے گل روئے تو دلم ای جان — لاله داغدار را ماند

اشک من در خیال دندانت — گهر آبدار را ماند

شبِ گور است سخت لیک مجاز — شبِ هجرانِ یار را ماند
سبزهٔ خط بگردِ عارضِ یار — سبزهٔ نوبهار را ماند
۲۶ — عنبرین خالِ رویش اے ناظم — نافه هائے تتار را ماند — ۱۵

واقف دلت زحالِ جگر خستگان نبود — بر عاشقان نگاهِ تو اے دلستان نبود
سرو چمن بسانِ قدت اے جوان نبود — همرنگِ عارضِ تو گلِ گلستان نبود
صد بار کردمش بشبِ وصل امتحان — لیکن شکر چو بوسهٔ شیرین لبان نبود
جان را فدائے حسنِ تو کردم ازانکه دل — قابل پئے نثارِ تو اے جانِ جان نبود
شب گفت تا حکایتِ عشقم بهمرهِ یار — با قصه خوان که یاد چنین داستان نبود
ماندیم زنده در شبِ هجرِ تو تا سحر — ما را بسخت جانیِ خود این گمان نبود
آن آتشے که خرمنِ عمرِ عدو بسوخت — پیدا شئی که آهِ منِ ناتوان نبود
کردم دلِ برشتهٔ خود نذرِ شاهِ حسن — بهتر ازین بدستِ گدا ارمغان نبود
اے وحشت از طفیلِ تو امروز دستِ داد — ما را گذر و گرنه بکوئے بتان نبود
سخت این چنین است گردشِ چشمِ بتان — زین راز با خبر همین اے آسمان نبود
رفتیم سبک بخشتیم زدن تا بکوئے یار — نازم به بختِ خویش که خوابم گران نبود
بودیم ما بصحبتِ شیخِ ریا پسند — آندم که ذکرِ بیعتِ پیرِ مغان نبود
کردم چنان فغان زغمِ فرقتش که شب — خوابِ آشنا بدیدهٔ همسایگان نبود
کردی علاجِ زخمِ جگر هائے دشمنان — چشمت مگر بخستهٔ دلِ دوستان نبود

ناظم رسید بر سرِ نعشم سگِ حبیب

۲۷ آندم بجسم من که بجز استخوان نبود ۵

می ندانستم که در غم دیده پرخون چون شود
گرچه افراز دسر خود را مگراے باغبان
سیل خون جاری شود دریا دش ابر بہار
گر نیارم یاد ہر دم حال روز وصل را

رفته رفته قطره ہائے اشک جیحون چون شود
سرو بستان ہمسر آن قد موزون چون شود
از دو چشم من نہان آن روئے گلگون چون شود
شاد شاد اندر شب غم قلب محزون چون شود

۲۸ باہزاران حیله آرم آن جوانرا در بغل
لیکن اے ناظم مطیع این پیر گردون چون شود ۹

یاد زلف و رخ تو صبح و مسامی باشد
ہر زمان دیدہ من وائے دیدار بود
گر تو باور نکنی گیر و بدستش بربند
ما ہمانیم که بود دست وفا فطرت ما
کاروان را بود آرام ز ہمراہی من
زندگی را چو حباب لب دریا دانم
درد عشق است که دانند دوا لیس القطا
گر تو آگاه شوی گه نگذاری دستش

وردِ من سورۂ واللیل و ضحی می باشد
گوش من منتظر صوت شما می باشد
خون من سرخ تر از رنگ حنا می باشد
تو ہمانی که ترا پیشه جفا می باشد
زانکه آواز فغانم چو درا می باشد
موج این بحر چو نقش کف پا می باشد
ورنه درد سر زہر درد دوا می باشد
زانکه از پائے گدا دفع بلا می باشد

۲۹ آید آن شوخ چو ناظم سوی ویرانهٔ من
ہمرہش قافلۂ شرم و حیا می باشد ۹

درد در سینه بلب آه دگا می باشد
در شب ہجر خیال تو انیس دل ما باشد

این ہمه در شب غم مونس ما می باشد
که دم ضعف نه خس کم ز عصا می باشد

[این] همه خام خیال تو بود ای ناصح — صبر اندر دل شوریده کجا می باشد
فرض کردم که نهاد خدنگش سپر من است — زخم گر نیست بدل درد چرا می باشد
وصف بالای تو در زینت اشعارهم بود — زان غبارهم پی مردن بهوا می باشد
بلهوس هست هر آنکس که بدنیا کوشد — طالب راه خدا مرد خدا می باشد
کیمیائیست قناعت به تلاشش بر گیر — زانکه این خاک نه کمتر ز طلا می باشد
فضل خالق نبود بهر توانگر تنها — دست لطفش بسر شاه و گدا می باشد

۳۰ — قدر دشمن نبود چون سر گوشش ناظم / بوم در منزل آن ماه هما می باشد — ۱۵

چو طوبا قدت ای شمشاد دلبر نخواهد شد — برنگ لعل رنگینت گل احمر نخواهد شد
اگر ای آشنا دشمن نیائی در برم امشب — نگه در انتظارت چشم من بی در نخواهد شد
بهر مه گرچه ظاهر میشود بر گنبد گردون — ولیکن ماه نو چون ابروی دلبر نخواهد شد
روم چون کوهکن همراه قاصد تا سر کویش — که شیرین قصه هجر لبش ازبر نخواهد شد
ستم چندان که میخواهی کن ای ظالم که میدانم — لبم در شکوه تو وا بر داور نخواهد شد
ز شمشیر جفا یا محتسب گر خون من ریزد — جدا لیک از کف من شیشه و ساغر نخواهد شد
سخن از مشک چین گفتم خطا کردم خطا کردم — که همچون عنبرین زلف تو مشک تر نخواهد شد
بپاس خاطرت ای یار از زان میکنم جان را — وگرنه در جهان جلسه ازین بهتر نخواهد شد
اگر خیزم ز بزم یار برخیزم من از عالم — که اندر شش جهت جائی ازین بهتر نخواهد شد
نگویم حاسدان را بد که من این نیک میدانم — کسی از کوته اندیشان همسر نخواهد شد
خیال عارض دلدار و سودای سر زلفش — جدا از دل نخواهد شد مرا از سر نخواهد شد

چه خوانم وصف مژگانت چه گویم وصف ابرو — چنین نشتر نخواهد شد چنین خنجر نخواهد شد

اگر گوهر شود همسر بدندانت مشو باور — که هرگز گوهر از دندان تو همسر نخواهد شد

همین دانم همین گویم همین گویم همین دانم — اگر چون تو کسی سخن سنج و سخن گستر نخواهد شد

نخواند دشمن از نظمت نباشد عیب ای ناظم
که بیند مهر را در روز از شب‌پر نخواهد شد

۳۱ — ۵

دلم چنان بحریم نگار می گردد — بشاخ گل که بگلشن هزار می گردد

گهی بسوز من ای شمع و نمی بینی — دلم ببزم تو پروانه وار می گردد

خیال جمله جهان از الم ز سر بیرون — ولی جدا نه ز سر آن نگار می گردد

تمام عمر اگر من ثنای او گویم — دلم نه سیر ز اوصاف یار می گردد

فتاد عکس رخش در دو چشم من ناظم
مگر نگار سر جویبار میگردد

۳۲ — ۵

ردیف ذال معجمه

نه در گلوی خود آویختم ازان تعویذ — که دارم از خط آن یار مهربان تعویذ

طلسم جمله جهان را ز چرخ پیر طلب — چو بستن است به بازوی آن جوان تعویذ

به کاغذی که نگارند صورت زیباش — بشوق میکندش پیر و هر جوان تعویذ

ز خون دل بنویسیم نقش حب ترا — تعجب است نباشد چو خون چکان تعویذ

گمان کنند که به ناظم شود محبت بین
ازان گشاد ز بازوی آن جوان تعویذ

۳۳ — ۱۲

ردیف رای مهمله

انتظار سعدی

انتہائے ہر ولی شد ابتدائے دستگیر — دستگیر از بہر حق شد حق برائے دستگیر

ہمچو کحل طور پندارم کہ باشد بہر خلق — سرمۂ چشم بصیرت خاک پائے دستگیر

رحمت حق عاصیان را دوست میدارد مدام — دستگیر از بہر من شد من برائے دستگیر

ہر گز از خورشید محشر غم نباشد در دلش — ہر کہ دارد فرق خود زیر لوائے دستگیر

چون نگردد مشکل آسان از دعایش در جہان — ہر محال از حق شود ممکن برائے دستگیر

ہر کسے خواہد شود از خوان لطفش بہرہ یاب — رو کند چون من سوے مہمانسرائے دستگیر

بر لب رضوان نیاید وصف فردوس برین — گر ببیند گلشن فرحت فزائے دستگیر

رحمة للعالمین شد خاتم پیغمبران — دوش پاک ہر ولی شد زیر پائے دستگیر

از مسیحا کس نمی جوید علاج درد خویش — تا دوا مشہور شد دار الشفائے دستگیر

ہر ولی اندر جہان بر اتقا نازان بود — فخر باشد اتقا را از اتقائے دستگیر

عقدۂ لاینحل خود را باو بسپردہ ام — تا کشاید ناخن عقدہ کشائے دستگیر

٨	دولت کونین را اندر جہان در زندگی بالیقین یابیم ناظم از دعائے دستگیر	٣٤

[illegible]

بجاہلان نکنند اہل علم قصہ دراز — سبو ز آب چو پر شد نمی دہد آواز

خیال روئے تو ہست آنکہ در فکرم — گمان مبر کہ شوم با خیال کس ہمراز

غرور حسن ترا من بجان خریدارم — کہ لطف خاص بود عشق را بناز و نیاز

گذشت عمر کہ از سوز تو سخن گویم — گہے بحال من خستہ اے ستمگر ساز

بقتل من چو شدی مشتہر بسفاکی — بحاکم آگہ شوی باز صاحب اعجاز

اگر ز گنج قناعت نصیب میخواهی
نگاه هست بلطف تو خاکساران را

عنان نفس بگردان حریص از ره آز
نظر بسوی غریبان کن ای غریب نواز

۳۵

ز دستِ ضعف بپاشش ثمر سیم ناظم
چو عندلیبم و تا گل نمی‌شود پرواز

۵

ردیفِ سین مهمله

روز یاد روی زیبایت بدل داریم و بس
بی گل رویت بگلشن گل چو خار آید نظر
محو دیدار رخ دلدار را با گل چه کار
کی غرض داریم از گشتِ چمن در زندگی

شب بشوق زلف شبگونت بسر آریم و بس
زان بصحن باغ بلبل وار می زاریم و بس
ما نظر ای باغبان بر سرو او داریم و بس
تخمِ الفت در دلت آیا رمی کاریم و بس

۳۶

یاد رخسارش بر آن دارد که گل را ننگریم
ورنه ای ناظم زگلشن نخت بیزاریم و بس

۱۱

ردیفِ شین معجمه

هر دم گرفته خنجر و تیغ دودم مباش
سیما چو آفتاب و رخت مثل ماهتاب
از دست یار ساغر صهبا کشیدم مدام
خواهد دلش که ترکِ ستمها کند مگر
کافیست از تسلی من نیز غمزه ات
دارد بران فراق گذرا امید بگذرم
شاید که جرم نیز شود موجب نجات

لِلّٰه در سرِ سرِ من ای صنم مباش
با این جمال با نفسی جور و ستم مباش
ای دل در آرزو و سر جام جم مباش
گوید غرورِ حسن که گرم کرم مباش
ای جان بفکرِ بستن تیغ دودم مباش
گوید هوای وصل که مایوس هم مباش
بد ظن زاهلِ عشق چو شیخ حرم مباش

راهِ عدم به پیش و اجل در قفای تست ترسم نشود که همره شدّاد حشرِ تو دار این خیال پیش که فردا چه بگذرد		غافل بعیش و عشرت و ناز و نعم مباش منعم در آرزوی بنای ارم مباش امروز شادکام درین دارِ غم مباش
۳۷	گیرم که ملک و مال همه از برای تست ناظم مگر بالفتِ دام و درم مباش	۵

ردیفِ صادِ مهمله

کس نمی گردد رها اندر جهان از دامِ حرص تا نباشی دور از وی تا نیابی عز و شان از قناعت بهره می یابد نه زنهار آنکه شد می شود محروم طامع از غنا اندر جهان		مست گردد هر کسی در زندگی از جامِ حرص بر زمینِ ذلّت افتی ای حریص از بامِ حرص همچو طامع بسته اندر دامِ حرص و رامِ حرص در نوشتن بی نقط آمد ازان رو نامِ حرص
۳۸	ذلّت و خواری قسمت وی دائم از چشمِ خود تا نیاید بر زبان ای ناظم من نامِ حرص	۵

ردیفِ ضادِ معجمه

دارم کجا بعشق تو از همنشین غرض دلکوی یار باش که در بزمِ یار باش بستم بلوحِ دل چو خط از رخِ نگارش دریادِ زلفِ یار بسوی تو بنگرم		باشد که از تصورت ای نازنین غرض دارم نه از نوای دلِ اندوهگین غرض هرگز مرا نماند به نقاشِ چین غرض دارم کجا ز بوی تو ای مشکِ چین غرض
	تا ناظم گشتم شرابِ محبت ز چشمِ یار باشد نه از سبو چه و از ساتگین غرض	

۳۹	ردیف طائے مهمله	۵

رسم است اینکه یار نویسد به یار خط — گاہے مگر نوشت نه سویم نگار خط

افسوس بیقراری دل را علاج نیست — هر روز سوئے یار نویسد هزار خط

عاشق که عرض حال بمعشوق خویش کرد — گویا گدا نبشت بر شهر یار خط

گویم اگرچه عمر روان را که باش باش — لیکن امید نیست نویسد نگار خط

۴۰	در حیرتم که هیچ جوابش نمی دهی چندان نوشت ناظم امیدوار خط	۵

ردیف ظائے معجمه

ز دام زلف تو باشد دلم کجا محفوظ — خدا کند که بمانم ازین بلا محفوظ

گرفتم اینکه نیائی بمیکده زاهد — مگر ز طعنهٔ رندان شوی کجا محفوظ

غبار راه تو اے شهسوار میدارم — درون دیدهٔ خود همچو توتیا محفوظ

بحق که نیست ترا قدر گوهر اے دامن — که همچو چشم نداری سرشک را محفوظ

۴۱	ز شور ہائے رقیبان ایمنم ناظم زبانگ سگ که نباشد گهے گدا محفوظ	۵

ردیف عین مهمله

بودم نه از ستمهاے آن نازنین توقع — میداشتم ز دستش هرگز نه این توقع

در باغ عشق روید خار و بلا ببارد — این ز آسمان توقع وان از زمین توقع

اقرار وصل کردی گفتی خدا است شاهد — هرگز مگر ندارم اے مه جبین توقع

صد بار آزمودی باز از وفا چه پرسی — ایجان مگر نداری از من چنین توقع

۴۲	ختم است بر نگارم ناز و ادا و غمزه ناظم چنین ندارم از جورِ [illegible] توقع	۵

ردیفِ غین معجمه

حاصل ہر کس نباشد در جهان راحت فراغ	زانکه ممکن نیست باشد ہر زمان راحت فراغ
بیم گلچین خوف صیاد از دلش گر دور نه	تا نیابد بلبل اندر گلستان راحت فراغ
بے گل روئش بگلشن خوش کنم گلگشت ها	بے رخش باشد کجا اے باغبان راحت فراغ
گاه باشد صبح وصل و گاه باشد شامِ هجر	در جهان ممکن نباشد جاودان راحت فراغ

۴۳	تا نیابد دولت وصلش نگردد مطمئن ناظم دل خسته را باشد چسان راحت فراغ	۵

ردیف فا

چون توانگر نیست یارم گرچه مال و زر بکف	لیک بهر نذرِ جانان هست ما را سر بکف
من بشوق پائے بوسش تا رسیدم در برش	آن ستمگر می نشیند بهرِ من خنجر بکف
گر شود آگاه از شوق دل دیوانه ام	دست دشمن در نگیرد آن پری پیکر بکف
قصد قتلِ من مگر از سرو ز میدارد بدل	ورنه آن نازک بدن میداشتے خنجر بکف

۴۴	زهد را من می نهم یکسو چو رندی می پرست یار من آید چو ناظم پیش من ساغر بکف	۵

ردیف قاف

خوشتر از گلگشت باشد دیدنِ [illegible] العشق	اینقدر تاثیر بخشد قادر [illegible] العشق
حالِ خود گر پرسیم نیک بنگر چاره گر	گشته یک چشمم چو جیحون دیگرے سیحون العشق

باشد آه من جهانسوز از تب هجران یار
ابر دریا بار گردد دیدهٔ پر خون بعشق

زان بود اشعار من رنگین تر از گلهاے تر
کاید اندر ذهن من مضمون گوناگون بعشق

۴۵

شهرت دیوانگی ناظم دل خسته بین
کے چنان مشهور شد اندر جهان مجنون بعشق

۵

ردیف کاف تازی

شب گور ار چه شود از پے انسان تاریک
نیک هرگز نبود چون شب هجران تاریک

گرچه رفتم به چمن از پے گلگشت وے
بے گل روے تو شد صبح بهاران تاریک

همنفس حال شب تار چه پرسی از من
روز روشن چو شود در غم جانان تاریک

شب دے بجو رندانم که چسان میگذرد
شد شب مه چو بیاد رخ جانان تاریک

۴۶

روکش صبح بود گرچه بیاضم ناظم
دانش لیک عدو چون شب زندان تاریک

۶

ردیف لام

روز و شب است محو خیال نگار دل
اے عشق رحم آر بنا کردهٔ کار دل

سوگند میخورم که نیابم ولیک باز
آرد بگوے یار مرا بار بار دل

آید صداے ناله ز دیوار و در مدام
گرید بگوے یار چسان زار زار دل

اے گلعذار جانب گلشن چو میروی
افتد بسیر گاه تو این داغدار دل

در زندگی چو داشت خیال وصال یار
راحت نیافت بعد فنا در مزار دل

شاید که جان بوعدهٔ وصلت رود ز تن
یک عمر شد که میکشدست انتظار دل

قربان کنم بحسن تو اینجا کنی اگر ؛
جانم بلب رسید گزین بیقرار دل

یا مجنون

[illegible]و کن خیال رُخ و زلف یار را — یا دور کن ز سینه ام آه گرد گار دل

۴۵ — روز حساب رحمت حق گشت جوش زن
ناظم ز جرم خویش چو شد شرمسار دل — ۵

ردیف میم

در دل خود نه تمنائے بہارے دارم — در نظر زانکه خط سبز نگارے دارم
گر به پرسند بحشر الفت احمد داری — بے تامل کنم این عرض که آرے دارم
هر زمان فرقت او مثل سپندم سوزد — در جگر از تپش عشق شرارے دارم
تا شدم عاشق سیمائے تو مثل سیماب — نه سکونے نه تسلی نه قرارے دارم

۴۶ — ناظما کحل بصر تا نبود در کارم
که بچشم از ره او گرد وغبارے دارم — ۷

بشوق شمع رویش چون بسوئے انجمن رفتم — پے پروانه سان غلطیدم و از خویشتن رفتم
بیاد لعل رنگینش گہے سوئے یمن رفتم — بشوق زلف مشکینش گہے سوئے ختن رفتم
بشوق عارضش کردم رخ خود جانب گلہا — بیاد قد بالایش بسوئے سرو چمن رفتم
بیاد عارض تو گاه دیدم شمع محفل را — بشوق روئے رنگینت گہے سوئے چمن رفتم
بزم مدعی با من نه چون حرف زدی امشب — ازین حسرت چو جان از جسم من از انجمن رفتم
بسوئے کلبه ام چون نامدی امشب بحسرتها — ومد تا صبح از عالم من آبیچان شکن رفتم

۴۷ — نه کس همراه شد با من زیاران وطن ناظم
بصد یاس و الم تنها من آخر از وطن رفتم — ۱۱

در سینه داغ زان رخ انور گرفته ایم — سودا بسر ز زلف معنبر گرفته ایم

اےدل بنال از غم عشقی که ما بدست — داماں پاک شافع محشر گرفته ایم

تا گشته ایم محو خیال رخ نگار — انگشت در دهان و بکف سر گرفته ایم

دریاے ابروان تو بهر هلاکت خویش — اے شهسوار تیغ دو پیکر گرفته ایم

رخصت نداد رشک که بپذیر کسی رخست — تا کار نامه بر ز کبوتر گرفته ایم

خون دلست در غم هجرت بچشم ما — ساغر کجا ز بادهٔ احمر گرفته ایم

گاهی نظر بدیدهٔ حیران ما فگن — کین آئینه ز دست سکندر گرفته ایم

اے نونهال در غم قد بلند تو — جا در چمن بپاے صنوبر گرفته ایم

سخت است الفت بت بیمهر و سنگدل — این نکته یاد از لب آذر گرفته ایم

با این و آن چه کار که در بزم شاعرا — داد سخن ز شاد سخنور گرفته ایم

۲۸	از دل هواے آن لب رنگین نمیرود ناظم بکف اگرچه گل تر گرفته ایم	۱۲

نه آشنا نه رفیقی نه همنشین دارم — مگر تصور آن یار مه جبین دارم

چه سینه ایست بسیماب و برق آهم را — که آن چنان دل مضطر نه اینچنین دارم

چو غنچه لب نتبسم ز آتش گلها — ازانکه الفت رخسار آتشین دارم

شود نه تا ز غم غیر واقف اندر بزم — ازان بچشم دهم گریه آستین دارم

بهشت دور محشر نهایم اے گردون — بدل که از کف تو زخم تیغ کین دارم

یقین که پاک شوید بحشر دست کرم — ز انفعال عرق آنکه بر جبین دارم

بهشت زلف تو از مشک چین سخن گفتم — خطا نموده ام و چشم آفرین دارم

رسید تا بمشامم شمیم کاکل یار — نه شوق عنبر سارا نه مشک چین دارم

نثار بر در بتخانہ میکنم جان را
بپاس خاطر جانان سکوت ورزیدم
گذر گذر کہ ترا نیست جز دلم راہے

ازان کہ مہر بتان عدوِ دین دارم
نہ من اگرچہ باقرار او یقین دارم
بیا بیا کہ خیال تو ہمنشین دارم

۵۱ تصور رخ یار است در دلم ناظم
ازین خیال نہ حاجت بہمنشین دارم ۱۰

ردیف نون

سوئے کویت عدو دوید کہ من
کیست گفتم شود بیار نثار
کیست قربان روئے من چون گفت
گفت مائل بہ بوئے زلفم کیست
کیست گفتا چو دست رنگینم
گفت در پیش قامتم کہ رود
گفت قربان فرق من کہ شود
شب چو گفتم بانتظار تو کیست
گفتمش پیش تو مرا کہ کشد

اول اے یار او رسید کہ من
دل بہ پہلوئے من طپید کہ من
صبح از آسمان دمید کہ من
از گلستان صبا وزید کہ من
خون ز چشمان من چکید کہ من
سرو از بوستان دوید کہ من
مرغ روحم ز تن پرید کہ من
خواب از چشم من رمید کہ من
غمزہ اش خنجرے کشید کہ من

۵۲ گفت در زیر تیغ من کہ شود
گرد نم ناظما خمید کہ من ۱۰

ہر کسے دارد نظر وقت سفر در آستین
بوسہ میداد ے بدست جا عالم آستین

نامہ را بجہان بکن اے نامہ بر در آستین
چون در خلقم گرت بود ہنر در آستین

اشک می‌ریزم نه در هجر تو ای دریای حسن — چون صدف می‌پرورم لؤلؤی تر در آستین

نیست وا در دولت آرایش ز دست خشم‌باکش — از سر زلفش چکد مشک تتر در آستین

بیگمان پیدا درو شی گر نه خنجر کشد — همچو مرغ جان تو را مرغ سحر در آستین

بس چرا گرد و بگردش این دل من چون مگس — گر نداری جان من تنگ شکر در آستین

چون نه کمتر بینم از زال جهان مکر و حیل — هر زمان دارد نهان تیغ و تبر در آستین

دست نگاری می‌ترسد از هجوم کافران — زانکه می‌باشد با و فتح و ظفر در آستین

از برای نار دوزخ واعظا دارم مدام — چشم تر بر دامن و دامان تر در آستین

۵۱	از تر دل دیده و دل شب گرکنی ناظم دعا تا سحر پیدا شود رنگ اثر در آستین	۵

باد وا ابروی تو خنجر چه تواند کردن — پیش مژگان تو نشتر چه تواند کردن

شوخ عشقت که سپر نشود در آب لطیف — پیره زن با زر و زیور چه تواند کردن

در جهان بسته دل کس نشود کار کسی — چون جدا گشت تن سر چه تواند کردن

نیست در خلوت دلدار تو را ره ای دل — شور و غوغای تو بر در چه تواند کردن

۵۲	کشوری نیست که با زور بگیری ناظم همت با دل دلبر چه تواند کردن	۱۱

پسند خاطر آن شوخ شد طرز بیان من — بحمدالله که واقف گشت با راز داستان من

بلا در اسم بیقراری الغیاث ای ناشکیبائی — که از کف میرود بیرون بعشق او عنان من

متاع دل ترا بسپرده‌ام ای مایه خوبی — فدای تو شود هم بعد ازین جنس روان من

اگر امسال هم آن گل نیاید بیگمان گردد — رفیقان از خزان بدتر بهار گلستان من

نمکفشان مشک سر زخم دل من اینقدر قاتل
مبادا تلخ گردد بر سگانش استخوان من

ندیدی زیر شاخ گل اگر اے برق گلچین را
نظر آمد چسان در کنج گلشن آشیان من

سرشک چشم گر شد خشک اے آہم مکن حیرت
کہ سوزد بحر و بر را بیگمان سوز نہان من

شتاب آ اے مسیحا وہم بیادت تا کجا مانم
کہ آمد از غم ہجر تو جانم بر لبان من

غرور حسن را بنگر کہ ہرسہ آن پری پیکر
بگوید با سہ تو نیستی چون ابروان من

بسان حضرت ترکی بگو حال دل زارم
صبا گر بگذری سوی دیار دوستان من

۵۳	سخای گوہر نظمم بعالم کس نمی بخشد اگر بخشد بخشد ناظمہ شاہ زمان من	۱۰

چو خاکستر فلک را از و سوزان نتوان کردن
زمین را غرق خون از چشم گریان نتوان کردن

مرض پوشیدہ از چشم طبیبان نتوان کردن
نہ پنہان درد دل لیکن ز جانان نتوان کردن

بیاد آہوی چشم تو در دشت ختن فتنہ
نظر بر دیدہ مست غزالان نتوان کردن

اگر دست جنون از دامن دل دست بردارد
عزیزان چارہ چاک گریبان نتوان کردن

نہ بر تو جبر نخواہم نہ صبر اندر دلم آید
نہ گہ این نتوان کردن نہ گہ آن نتوان کردن

بسوی خانہ ام آن گل اگر آید پئی سیرش
دل پر داغ را رشک گلستان نتوان کردن

بسنبل وصف زلف آن صنم گفتن نمی زیبد
نہ ذکر قامتش با سرو بستان نتوان کردن

بوصف نو بہار سبز خطت اے گل رعنا
دل افسردہ را چو غنچہ خندان نتوان کردن

اگر دانم کہ میدارند یارا گشنید بخفا
حدیث عشق را پیش یاران نتوان کردن

۵۴	ازان ہر لحظہ پاشند دامنم بر چشم اے ناظم کہ پنہان گریہ با دریاد جانان نتوان کردن	۱۷

سرت گردم که می پرسد نه لعل تو ملال من
کنی ای نامه بر در بزم او گر عرض حال من
بگر گت غیر چشم تو چنان بگریست میدانم
چه می پرسی چه می بندی چه می خواهی چه می بینی
عدو را پاسبان تو از آن نگذاشت در بزم
بیا ای مدعی بنشیم اگر تاب سخن داری
نه من تنها براه یار فرش راه گردیدم
تو بر مسند نشینی من به پا انداز بنشینم
منم اندر جهان کز رنجش بیگانگان گریم
شوق ای باغبان سرو چمن گر بیا را
شب هجرم شب گوی راست لیکن ازان تنها
غلط کردم ترا ای آشنا از خود جدا گفتم
ازان ای غیرت لیلی دل من قیس را ماند
رسد عشاق را بر پای جانان بوسه دادن
حسینان جهان را گر به چشم حق نگر بینی
بحسن روز افزونش خورم سوگند اکیسی

شوم قربان چشمانت که هی ...
نباشد هیچ چشمی کو نگر ید بر ملال ...
که خواهد شد نه تر از اشک وقت انتقال ...
مزاج من خیال من دل من خسته حال من
که او بیچاره ایجان بود اندر احتمال من
که تا حرفی نگیری در پس من بر کمال من
که دارد شوق پابوسیش قلب پایمال من
زوالست انچه باشد هر چه باشد کمال من
مگر از دوستداران کس نخیزد از ملال من
نخواهد شد بسان قامت آن نو نهال من
که از صد عید افزون است یک صبح وصال من
که عکس روی تو هر دم بود اندر خیال من
که در عشق تو باشد همچو حالش را ز حال من
چرا دامن بیفشانی ز فرق پایمال من
کشائی لب نغمه سر طریقت بر خیال من
که از دیدار جانان به شود آشفته حال من

۱۶	بدل شرمم گنه را دوست ان نیامید است ظالم که بارد آب رحمت از جبینم انفعال من	۵۵

خبر حمد تو خواهم که نباشد سخن من		ای خالق چشم و سر و گوش و دهن من

و صبا گو بعزیزان سخن من | کاندر رهِ یار است ز مدت وطن من
زنم جز غمِ عشق تو بعالم | باشد نه بجز روی تو روی سخن من
ر جانبِ گلزار پی سیر خرامی | گیرد ز رخت رنگ گل ای گلبدن من
از چشمِ حقارت منگر داغِ دلم را | بر باغِ جنان خنده نماید چمنِ من
ای مدعی انجام من آغازِ تو باشد | گردد بدل از عیشِ تو رنج و محنِ من
پیغام رسانید ز من با سگِ کویش | باشد که نه جز بوی وفا در بدنِ من
از خنده نشد آنچه که از گریه ربودم | زان طعنه زند چشم ترم بر دهنِ من
چون رشته ام از فرقتِ زلفش پس مردن | دوزید بتارِ سرِ مویش کفنِ من
دانی که چها ظلم رود بر دل عشاق | از وعدهٔ هر روزِ تو پیمان شکنِ من
ای حسرتِ دیدار مرو از دل نالان | غیر از تو کسی نیست که در انجمنِ من
صد پاره ز دستِ سگ دربان تو گشته | تاری است نه باقی به تن از پیرهنِ من
شیرین بود از شهد بکام دلِ احباب | زهر است ولیکن پی دشمن سخنِ من
هرگز نه کنم وصفِ شکرریزی صائب | کافی است مرا ترکی شیرین سخنِ من
بر وصفِ تو ای ختمِ رسل ختم کلام است | هر چند نه شایانِ تو باشد سخنِ من

۵۶	ناظم چه زنی حرف بوصفِ شه ایران کافی بود از بهرِ تو شاهِ دکن من	۵

ردیف واو

دمبدم گریم ز شوقِ قدِ دلجو جو بجو | همچو قمری میکنم هر لحظه کو کو کو بکو
نیست فرصت تا بسوی کعبه برخوانم نماز | زانکه میباشد بهر جا طاقِ ابرو رو برو

بلبل اندر باغ و آهو مست در صحرا شود / میشود چون منتشر خوشبوی گیسو سو بسو
مثل خار آید بنظر گلهای تر در چشم من / چون شود ای باغبان آن یار گلرو روبرو

٥٧	شب شدم زان مست ناظم از شمیم زلف او / تا نماید عیب من آن عنبرین مو موبمو	١٠

ردیف های هوز

چون نهد پیشش نظر آن ماه پیکر آئینه / تابد از عکس جمالش مثل خور سر آئینه
دارد آن طفل حسین هر دم نظر بر آئینه / ساختی ای کاش از چشم سکندر آئینه
در خیال خط چه ای مشاطگان آمد نظر / گشت مثل دیده حیران که شد در آئینه
لوح دل را وقف آن تیر مژه بنموده ام / کرده ام امروز وا در پیش لشکر آئینه
آنگه بپیش مهر روی تو در روز شد / شب چو آید میشود ماه منور آئینه
گر ترا با پیسه نگردی بت تراشی اصنم / ساختی از چشم دل صد بار آذر آئینه
از نظارت آئینه رویان کرده صافم اینقدر / در دلم هر شی نظر آید که چون در آئینه
چون بشب آن ماه پیکر هم آرایش کند / جای آئینه بود پیشش قمر هر آئینه
تیره دل از صحبت پاکان نمی یابد جلا / بنگر دا عمی کجا پیشش نهی گر آئینه

٥٨	روی پاکان بنگر ای ناظم که باشی با صفا / بنماید زانکه هر عیب و هنر در آئینه	٦

خار الم نه در دل بسمل شکسته / ای تیغ کند خاطر قاتل شکسته
ای قیس از غم تو بلیلی خبر نشد / گویا که عمر در پی محمل شکسته
در بحر عشق تا برسم ای هوای عشق / از عمر من سفینه بساحل شکسته

برشاخ

خ غنچہ تازدہ دست باغبان — تارِ نگاہ چشم غزال شکستہ
سمان رسد چہ دعائے تو اے بخیل — صد بار دیدہ ام دلِ سائل شکستہ

۵۹	امروز بھر خاطر اغیار سنگ دل افسوس قلب ناظمِ بیدل شکستہ	۹

کر صد شکر مہربان شدہ — دارو ئے دردِ عاشقان شدہ
من چہ گویم کہ تو چنان شدہ — بھرِ تن ما مثالِ جان شدہ
با چنین ظلم و جور و بیدادی — راحتِ جانِ عاشقان شدہ
گرچہ داری درونِ دل مسکن — لیک از چشمِ من نہان شدہ
ہمرکاب نمی کنی گاہے — با رقیبان چہ ہم عنان شدہ
ندہی جامِ مے بکس لیکن — موجبِ عیشِ جاودان شدہ
بر خدا بودت اتکا اے دل — پس چرا گردِ این و آن شدہ
بخدا اے نہال قامتِ یار — رو کشِ طوبےٰ جنان شدہ

۶۰	نستانی گہے دلِ ناظم خلق گوید کہ دلستان شدہ	۹

ردیف یائے تحتانی

بر کافرِ زلفش چو نہ قربان شدہ باشی — اے دل درمِ مردن نہ مسلمان شدہ باشی
اے صاف تر آئینہ قلبِ من شیدا — از عارضش امروز چہ حیران شدہ باشی
ہرگز پئے دارو نروم پیشِ مسیحا — از دردِ من اے یار چو درمان شدہ باشی
دریافت سراغِ تو نہ دشمن بجز میش — شاید کہ نہان در پسِ دربان شدہ باشی

افسانۂ خود پیش تو اے زلف نگویم　　مانند دلم تا نہ پریشان شدہ باشی

تا پائے تو اے سرو نشینم بگلستن　　ہمپایہ چو با قامت جانان شدہ باشی

نسبت کنم اے ماہ ترا با رخ جانان　　در تاب اگر چون رخ جانان شدہ باشی

اے طائر جان میکشم از نالہ برونت　　اندر قفس جسم چو پنہان شدہ باشی

خوانی اگر آن مصحف رخسار بتصحیح
اے ناظم من حافظ قرآن شدہ باشی

قطعات و رباعیات وغیرہ

قطعہ

بحقارت نظر مکن بکسے　　خویشتن را مگوئی اردانا

زانکہ ناظم بقدرت قادر　　می شود قطرہ گوہر یکتا

رباعی

از من بر شاہ این حکایت بادا　　ناظم بدرت چو یک گدا یت بادا

مخدوم توئی خادم ناچیز منم　　سر دار توئی سرم بپایت بادا

قطعہ تاریخ رحلت نواب معتمد الدولہ مرحوم

رفت سوئے بہشت آن نواب　　بود مثلش نہ در جہان اصلا

گفت بے جد و جہد ناظم سال　　معتمد دولہ رفت از دنیا
۱۲۵　　۱۳۲۷ھ

قطعہ

الا و لی الصبا فی اللہو طرا　　و فی کسب الذنوب قضی الشباب

و جاء الشیب فیہ کل عیب　　فکیف الحال بعد و ما الجواب

تاریخ رحلت نواب سلطان الحکما ڈاکٹر وزیر علیخان

ن جہان رفت چون وزیر علی	حکما را کہ بود ازو عزت
آہ و از سر افسوس	فکر چون کردم از سن رحلت
ف آمد غیب گفت کای ناظم	بعدم رفت موجد حکمت ١٣١٩

رباعی

ن ہوس دولت دنیا دارد	دانا طلب رفعت عقبیٰ دارد
چہ خوش آن عبد کہ ہر صبح و مسا	پیوستہ بدل الفت مولا دارد

رباعی

شاہیکہ درین زمانہ تختے دارد	آسایش نفس خویش لختے دارد
در گور بجز کفن ز دنیا نبرد	از اطلس سرخ ہر کہ رختے دارد

رباعی

چشمم نگران بسوی رویت باشد	گوشم بصدائے گفتگویت باشند
ہر چند رخ خویش بپوشی از من	تار نگہم لیک بسویت باشند

رباعی

بیحکم تو مہ ضیا نیابد ہرگز	خورشید بر آسمان نتابد ہرگز
در گلشن دہر بے رضایت یا رب	گل گل نشود سبزہ نخوابد ہرگز

قطعہ

ذنوبی مثل بحر فی اتساع	وانی فیہ وا اسفی غریق
انا ادعی اللہ غفار الخطایا	سواکا لیس لی ابدا رفیق

[illegible]تاریخ اجماع دیوان جناب شائق مفتی بلد[illegible]

مفتی شہر چو سفت این دُرِ بدیت گفتم
ہست این تحفہ پے سرورِ عالم[illegible]
ہاتف غیب سنش خواند بگوشم ناظم
قدرش افزود بدان عجز و نیاز[illegible]

سنہ ۱۳۲۴

قطعہ

یسرّ المرءُ مالٌ فی یدیہ
وانّ المال دام لہ[illegible]
وجدتُ المالَ یفنی کلَّ وقتٍ
فسُحقاً للذین الیہ[illegible]

قطعۂ تاریخ اجماع دیوان حضرت ترکی مدظلہ

جمع شد دیوانِ استادم چو با صد زیب [و زین]
گفت ہر عاقل کہ شد بہرِ سخن[illegible]
گفتمش تاریخ ناظم فرقِ دشمن کردہ دو
شد سند سرمایۂ پیری بمردانِ جلیل

رُباعی

از خوفِ غضب چو ابر نالان باشیم
وز چشمِ کرم چو برق خندان باشیم
لطفے چہ عجیب است درین خوف و رجا
شادان گاہے و گاہ گریان باشیم

رُباعی

گاہے بخیالِ یار از خود رفتم
گاہے بجمالِ یار از خود رفتم
تا مرگ وصالِ من بجوید ناظم
من بہرِ وصالِ یار از خود رفتم

قطعۂ تاریخ اجماع دیوان حضرت ناصر مدظلہ العالی والد مصنف

شد چو دیوانِ قبلۂ من جمع
گشت خواہانِ او ہر اہلِ سخن
گل برآوردہ گفت ناظم سال
انتخابِ کلامِ قبلۂ من ۱۳۱۰

قطعۂ تاریخ مثنوی حضرت ترکی مدظلہ ـ

...ند چون مثنوی اوستاد — کرد ناظم قدر او بہر
...ر زینت نوشتم سال ختم — مثنوئے ترکی جادو بیان ۱۳۲۲ھ

...عہ تاریخ طبع دیوان حضرت عابد مدظلہ خال مصنف

...عزیز القدر من نواب من حامد علی — نظم والد را نمودہ مشتہر اندر جہان
...گفت نوشتم مصرع تاریخ طبع — بے بہا مطلوب شاعر تحفہ حامد میان ۱۳۲۲ھ

مناجات بدرگاہ قاضی الحاجات

...لطاف و فضل و منّہ — ترحّم علی عبد تشتت بالہ
...صر یلجی الیہ اموره — ولا کاشف عنہ اذا ساء حالہ

رباعی

زیر قدمت مقام اعلی گشتہ — قاب قوسین نیز ادنی گشتہ
ناظم چہ کند وصف تو اے ختم رسل — آنکس کہ ترا بیافرید شیدا گشتہ

قطعہ

انا شیخ و کالشبان قلبی — یمیل الی الملاہی والمناہی
فابکی بالتضرع کل لیل — اتوب الیک فارحم یا الٰہی

رباعی

گیرم کہ ہمہ دولت دنیا داری — جام جمشید و طاق کسریٰ داری
بیکار بود دولت و حشمت ناظم — در دل نہ اگر خیال عقبیٰ داری

رباعی

بر مسند فخر می نشینی تا کے — از کبر و غرور خویشتن بینی تا کے

... ہ عشق است آخر تنہا	گلہا ز وصال یار چید ...

رباعی

اے ختم رسل نام چہ زیبا داری	وصف ہمہ انبیا تو تنہا دا...
تو رحمت عالمی گنہگاران را	بیخوف ز اندیشہ عقبی ا...

رباعی

ناظم چو ہوائے وصل در سر داری	باید کہ غم فراق ...
آید پس ہر خزان بہار دیگر	از چشم خرد نگر نظر ...

مطلع

رخ من در فراق تو گل صد برگ را ماند	حیات و زندگانی بے وصالت مرگ را ...

قصیدہ در مدح عالیجناب مہاراجہ کشن پرشاد بہادر یمین السلطنہ وزیر اعظم حیدرآباد دکن دام اقبالہ ۔

چنان ببخش مرا ساقیا مے انگور	ز نشہ اش کہ بمانم بروز و شب مخمور
مے کہ زاہد صد سالہ گر خورد جامش	نہ در بہشت کند خواہش شراب طہور
نہ آن شراب کہ گر ساغرش کشد عابد	دہد بباد عبادت چو بلعم باعور
بدہ بہم کہ بتوصیف شاد آں ناظم	یکے قصیدہ نویسم نشاط و سرور

مطلع ثانی

نوید باد باہل کمال و اہل شعور	کہ شد بملک دکن شاد نکتہ رس دستور
نظام گرچہ ازین پیش پیشکارش خواند	یمین سلطنت اکنون خطاب شد مشہور
چو گشت شہرۂ آفاق قدر دانی او	نویسمش بہ ثنا مطلع دگر بسرور

مطلع ثالث

مطلع ثالث

م تو ور دهر گشت تا مشهور — نه پای پیل بیفتد براه بر سر مور

ل تو ای شهِ جهان افروز — شده است تیرگیِ ظلم از جهان کافور

نعار چنان زرد گشته از عدلت — ز درد هجر که چون روی عاشقِ مهجور

دست تعدّی بمردمان چه رسید — ستم کند چو نه کس این زمان بوحش و طیور

ند پنجهٔ باز بر گنجشک — ز سنگ نشکنند امروز کاسهٔ بلور

ستم دستان زجانه بر خیزد — چنان شده است بعالم شجاعت مشهور

ت تو بهر جا که تیغ افرازد — سپر نهد ز سرِ عجز دشمنِ مغرور

بشعر خویش نویسم نگاه مصرعهٔ کس — مگر بحکمِ ضرورت که میشوم مجبور

ازان بوصفِ بلندِ تو میکنم ارقام — درین قصیدهٔ خود شعر سعدی مغفور

دو بامداد گر آید کسی بخدمت شاه — سوم هر آینه باشد بمنصبی مامور

بفیض حاتم طائی به بخشش تست چنان — که سائلی بنماید بصاحبِ مقدور

چو پارس است وجودِ تو از پی آهن — چو کیمیا است کفِ تو برای مس مشهور

سزد که قلبِ حسود دانِ تو اگر سوزد — درون مجمر هر دوستت بجای بخور

رسید وقت دعا میسزد دعا گویم — بعمرِ بهرِ تو ای شادِ آصفی دستور

که سال عمرِ تو باشد فزون ز نجم فلک — کدام نجم که آید به تیره شب بظهور

مدام نیّرِ اقبالِ تو درخشان باد — ببام چرخ بود مهر و ماه تا پر نور

همیشه ورد زبانم بود همین ناظم
که شاه و شاد بماند مظفر و منصور

...سه بر غزل حضرت ناصر مدظله العالی والد مصنف

کی شود یارب که گیرم جام را | دور سازم گردش [illegible]
...م کنم افکار صبح و شام را | صبح بینم روی دل آ[illegible]

شام دانم زلف عنبر فام را

چشم بر تاریک و روشن تا کجا | هرچه در دل آید آن گو[illegible]
در دنا اینست هر صبح و مسا | زلف تو واللیل و[illegible]

متصل بینم صبح و شام را

روی تابان تو مهتاب من است | بوسه لعلت دم آب [illegible]
پیچ گیسوی تو قلاب من است | طاق ابروی تو محراب من است

اندران خوانم نماز شام را

سر زشعرم آیدش پیش دو دوست | زردی خورشید هم از مهر اوست
می ندارد خواهشے از مغز و پوست | این سزاے همسری چشم اوست

سنگ بر سر آمده بادام را

میگریزم دور از بزم امیر | خوش نمی گردد دل من خیز فقیر
تخت را ناظم چو پندارم حصیر | بوریا را ناصرا داند حقیر

از ریا آنکس که جوید نام را

تمت

قطعات تاریخ

عالیجناب نواب خواجہ حسین خاں بہا

نظم نیک نام ناظم	ظاہر ہوئی شان احترام ناظم
اثر طبع کی فصلی تاریخ	پاکیزہ و صاف ہے کلام ناظم

عالیجناب منشی لطیف احمد صاحب خلف حضرت امیر مینائی مرحوم ۱۳۱۹ ف

م چو طبع شد اختر	حاصل آمد مرا نشاط دلی ؎
اعدا قلم شد و بنوشت	نظم رنگین - پئے سن فصلی

بیدل - عالیجناب مولانا مولوی حکیم محمد حبیب الرحمن صاحب ۱۳۱۹ فصلی

پروفیسر مدرسۂ دار العلوم

حضرت ناظم نے جب پورا کیا	فارسی دیوان رشک انوری
بیدل خوش فکر نے فورا کہا	بے بہا دیوان ناظم پارسی

ترکی - عالیجناب امیر الشعرا مولانا ترکعلیشاہ صاحب ترکی ۱۳۲۷ھ

قلندر شاعر پایہ تخت سلطان دکن خلد اللہ ملکہ و سلطنتہ اُستاد فارسی مصنف

چون زلف نگار عنبر بیزست	از بوئے سخن مشام ناظم

...شہ دیار معنی	نشور سخن بن...
...سند ... کلیم و صائب	شہباز سخن بل...
...کیست کہ نیست اندرین بزم	بیخود ز شراب جام...
چون طبع شدش کلام گردید	خاقان سخن غلام...
چون غوطہ زدم بقلزم فکر	از بحر دُرِ کلام...

سالش تر کی سروش بر گفت
مقبول جہان کلام ناظم
۱۳۱۹ ف

جلیل - عالیجناب حافظ جلیل حسن صاحب جلیل لکھنوی شاعر...

سُلطان دکن خلد اللہ مُلکہ و سلطنتہ

جلیل این دفتر اشعارِ رنگین	گلستان است یا دیوان ناظم
چو کردم فکر تاریخش بہ منقوط	ندا آمد - خوشا دیوان ناظم

۱۳۱۹

شہباز - عالیجناب غلام محی الدین صاحب خلف حضرت شہوار مرحوم

چون در دیوان ناظم طبع شد	گز فصاحت گشت مقبولِ جہان
گفتم از فرقِ بلاغت سالِ طبع	این کلام ناظم معجز بیان

۱۳۲۸

طاہر - عالیجناب مولوی عبد الطاہر صاحب حیدر آبادی -